

FOTO: LEO CAHARIJA

Agrarne skupnosti je nujno ohraniti in krepiti, ker so branik pred pogostnim kapitalom in ohranjajo okolje za družbo

Kar je dobro za juse, je dobro za vse ljudi

Pri agrarnih skupnostih je raba zemlje pomembnejša od njene lastnine; raba je tista, po zaslugi katere so agrarne skupnosti ohranile naravo in okolje. So torej dober primer trajnostnega upravljanja z naravnimi viri. Zaradi nenehnega iskanja kompromisa med enakovrednimi člani pa so tudi zgladen primer demokratičnega in vključujočega načina odločanja ter pravične delitve. Dovolj razlogov torej, da jih kot družba poskušamo in pomagamo ohraniti, čeprav jim današnji čas ni naklonjen. Hromi, krči in uničuje jih pohlep posameznikov (članov), pa tudi zasebnih podjetij, občin in države po njihovi zemlji in dobičku.

MARICA URŠIČ ZUPAN

Na marsikaj od tega je opozorila dr. Nevenka Bogataj iz Središča za raziskovanje in razvoji Andragoškega centra Slovenije na decembrskem usposabljanju za trajnostni razvoj v Sežani, v središču katerega je postavila prav agrarne skupnosti kot primer (vz)trajnosti. Bogatajeva se z agrarnimi skupnostmi kot stariimi oblikami trajnostnega upravljanja z naravnimi viri ukvarja že več let. Na izpopolnjevanje, ki ga je pripravila v Sežani skupaj s Kosovovo knjižnico, je povabila zelo pestro sestavo udeležencev - od mentorjev študijskih krožkov, nekaj referenčnih predstavnikov agrarnih skupnosti iz Slovenije in Italije do gozdarjev, družboslovcev, dijakini in mlade ekonomistke z Gorenjske, ki jo je ta tematika tako prevzela, da je iz nje magistrirala. **Leon Krnel**, gozdar in učitelj na Srednji gozdarski in lesarski šoli v Postojni, pa je prišel, "ker vidim razpad nekaterih agrarnih skupnosti, kar me boli," kot je dejal.

Delitev dobička kopije agrarni skupnosti grob

Na Postojnskem je teh primerov kar nekaj. Žled, ki je leta 2014 močno prizadel gozdove, je najprej okreplil delovanje tamkajšnjih agrarnih skupnosti. Te so hitreje začele odpravljati posledice zledoloma v gozdovih kot posamezni zasebni lastniki in tudi boljše kot država in drugi institucionalni lastniki. Toda zatem je sledilo manj svetlo nadaljevanje: "Ko so posekali po žledolomu poškodovano dreve, so si v nekaterih agrarnih skupnostih denar razdelili in agrarno skupnost razpustili," je ugotovila Bogatajeva.

Prav delitev prihodkov agrarne skupnosti je pogosto razlog za začetek njenega razpada. V slo-

Dr. Nevenka Bogataj je na sežanskem posvetu napovedala, da bo poskušala agrarne skupnosti uvrstiti na seznam kulturne dediščine.

venskih jusih in srenjah v Italiji zato dobička ne delijo: "Najemnin in drugih prihodkov ne delimo, temveč investiramo. V obnovo zidov, urejanje poti, pomagamo obnoviti kakšno javno stavbo, vaški dom, cerkev, plačamo elektriko za delovanje društev. Proseški jus je na primer plačal godbo, ricmanjski je do zdaj plačeval luč, zdaj bo prispeval za kulturno društvo," je našel **Karlo Grgič**, dolgoletni predsednik državne konzulte agrarnih skupnosti v Italiji in velik borec za vrnitev jusarske in srenjske zemlje staroselcem.

Dolga zgodovina skupnega dobrega na Slovenskem

Delovanje v skupno dobro je sicer ena glavnih rdečih niti agrarnih

skupnosti vse od njihovega nastanka. In ta sega daleč v pretekla stoletja. "Slovenija ima bogato tradicijo skupnega dobrega v obliki skupnih zemljišč, ki po nastanku segajo še v dobo plemenske ureditve," v članku javno in skupno dobro v kulturni pokrajini povzemajo strokovno literaturo s tega področja dr. **Mateja Šmid Hribar**, dr. **David Bole** in dr. **Mimi Urbanc** z Geografskega inštituta Antona Melika pri Znanstveno raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRK SAZU).

"Običajno je šlo za neobdelana zemljišča, namenjena paši, in skupne gozdove, v katerih so smele pridobivati les za lastne potrebe. Do konca fevdalne dobe so bile pravice na skupnem svetu bolj ali manj enotne in vezane na pripadnost krajevni skupnosti, po tem obdobju pa so se začele diferencirati," pišejo in povzemajo navedbe **Sergija Vilfana** iz leta 1996, da so se ostanki nekdanje vaške skupnosti ohranili v tistih pravnih ustanovah vaške avtonomije, v katerih je prihajalo do veljave kolektivno upravljanje.

Gmajna, srenja in komunela za skupno, jus za pravico

Na poudarjen pomen skupnosti opozarja več izrazov, ki so se v različnih delih Evrope in tudi na Slovenskem ozemlju uveljavili za agrarne skupnosti. Tak je občeslovenski izraz gmajna, ki izhaja iz nemške besede *gemeinsam* (skupno). Podoben pomen ima istrski

izraz komunela, ki izvira iz latinskega pridevnika *communis* (skupen, javen). Vsebinsko sorodni pomen naj bi imeli tudi izrazi sosednja v Furlaniji, srenja, sosed(ska, sopsašnik, sosečka in italijska vicinia. Kraški izraz jus pa izvira iz latinske besede za pravico. Na Krasu se je ta izraz razširil tudi v glagolsko rabo ("ujusati se" pomeni pridobiti pravico) tudi na drugih področjih, čeprav je večinoma ostal vezan na rabo zemlje.

"Pri agrarni skupnosti je ključna skupnost, ki ni samo seštevek posameznikov, temveč mreža odnosov med njimi, ki jo soustvarjajo redni stiki, osebni stiki in vključevanje, norme in kultura (skupni jezik, simboli, način delovanja in dosežki)," poudarja Bogatajeva.

A poleg skupnostne vsebine, ki jo poudarjajo izrazi gmajna in komunela, je zanimiva tudi pravica do zemlje, ki jo nakazuje izraz jus.

"Pri agrarnih skupnostih gre za poseben tip lastništva, pri katerem je raba pomembnejša od lastnine," ugotovljuje raziskovalcev povzema Bogatajeva.

Skupno dobro je danes iz Slovenije izgnano

Prav ta posebna oblika rabe skupne zemlje pravzaprav določa

"Pri agrarni skupnosti je ključna skupnost, ki ni samo seštevek posameznikov, temveč mreža odnosov med njimi, ki jo soustvarjajo redni stiki, osebni stiki in vključevanje, norme in kultura (skupni jezik, simboli, način delovanja in dosežki)."

DR. NEVENKA BOGATAJ

Sedišče za raziskovanje in razvoj Andragoškega centra Slovenije

skupnosti, o čemer je pravno teorijo podrobno razdelal italijanski pravnik in dolgoletni ustavni sodnik **Paolo Grossi** v svojem znamenitem delu *Un altro modo di possedere* (Drugачen način posejavanja).

Grossi je bil tudi močna opora slovenskim zamejskim jusarjem, ki so imeli vodilno vlogo v dolgoletnih prizadevanjih za zakon 168/17, s katerim je leta 2017 Republika Italija priznala obstoj skupne lastnine staroselskih skupnosti kot posebno obliko lastnine.

V Sloveniji tega še ni, kljub dvema zakonoma o agrarnih skupnostih. Prvi, iz leta 1996, določa način ponovne vzpostavitve agrarnih skupnosti in vrnitve njihovega premoženja in pravic, a je to predvidel na neložigen način: zemljišča, ki so bila do nacionalizacije po drugi svetovni vojni v zemljiški knjigi vpisana kot lastnina posamezne vasi ali hišnih števil v njej, je vrnil (večinoma že mrtvim) posameznikom, ki so ob nacionalizaciji živeli v teh hišah ali v tej vasi. Nasledniki teh posameznikov so morali za ta namen umetno ustvariti članske imenike, sicer zemlje sploh ne bi dobili od države nazaj. Marsikje tega niso uspeli narediti ali se niso niti na novo organizirali, zato je število agrarnih skupnosti zdaj mnogo manjše kot pred nacionalizacijo. Njihova zemlja pa je večinoma pristala v rokah občin.

Slovenska zakonodaja namreč ne priznava skupne lastnine, niti skupnega dobrega. Medtem so, denimo, na Škotskem sprejeli *Common Good Act* že leta 1491.

"Ugotavljamo, da pojma skupno in javno dobro v slovenski zakonodaji nista opredeljena sistematično in z jasnimi pomenskimi razlikami, še več, sedanja ustava pojma skupnega dobrega sploh ne pozna, čeprav je bilo v preteklosti v Sloveniji skupno dobro že poznano," navajajo Šmid Hrbarjeva, Bole in Urbančeva in opozarjajo, da "to še dodatno ogroža obstoj skupnih in javnih zemljišč, ki so v državah srednjeevropske Evrope v pogojih neoliberalne in neokorporativne ekonomije še posebej pod pritiski privatizacije in transformacije iz kolektivne v zasebno lastnino".

Pri tem ta kolektivna lastnina, značilna za obdobje po drugi svetovni vojni, nima (vsebi) pozitivnih lastnosti skupne lastnine kot v primeru agrarnih skupnosti. Ko je leta 1947 Zakon o agrarnih skupnostih prepovedal delovanje agrarnih skupnosti in leta 1965 Zakon o razpolaganju s premoženjem bivših AS ta zemljišča podžgal in razglasil za "občeljudsko inovirno", namreč z njimi dejansko niso upravljali ali gospodarili ljudje, temveč občinski ali okrajni uradniki, gozdne

skupnosti in druge institucije. Tudi denacionalizacija teh zemljišč ni vrnila skupnostim, temveč individualnim dedičem. In kot opozarjajo Šmid Hrbarjeva, Bole in Urbančeva, je to ne samo odprilo možnost, da je zemlja prešla na lastnike, ki se ne ukvarjajo s kmetijstvom in ne delijo skupnih interesov agrarne skupnosti, temveč "individualizacija lahko vodi k privatiziranju nekoč skupne posesti in s tem v verjetno spremembo rabe tovrstnih zemljišč: intenziviranje oziroma opuščanje ali spremembe namembnosti."

V čem je veličina agrarnih skupnosti

Ohranjanje neintenzivne kmetijske rabe skupnih zemljišč je ena od pozitivnih posledic delovanja agrarnih skupnosti. A še zdaleč ne edina. Bogatajeva med dejavniki veličine agrarnih skupnosti navaja, da so kultura majhnih enot kolektivnega duha in praktičnega delovanja z več motivi v različnih kontekstih ali konstelacijah: da so redke in ogrožene in prav zato (kot vsaka ogrožena stvar) še toliko vrednejše; da so bolj trajne od držav in idej (po načinu produkcije in organizacije in po delovanju po vsem svetu); da so ohranile naravo in okolje svojih lokacij in posesti.

"Agrarne skupnosti so model usklajevanja potreb glede na (živ) nepremičen vir. Aktivna partici-

FOTO: MARICA URŠIČ ZUPAN

Jože Bevčič (levo) je glede agrarnih skupnosti pesimist, a ga je Karlo Grgič (desno) spodbudil, naj tudi slovenska stran ne odneha v boju za staroselske pravice.

pacija omogoča samohranitev, ker ni notranjega ali zunanjšega prevzema. Korist skupnosti presega posameznika, agrarna raba je v okviru nosilne sposobnosti, ostalo jo nadgradi. So tudi dober gospodar, ki se trudi ohraniti vir in pravično deliti. Iskanje konsenza je demokratično, vključujoče, slojevito in transparentno, zagotavljajo tudi ravnostejne med (nihajočima) okoljem in potrebnimi ter med rabo in varovanjem, med pravicami in dolžnostmi, staram in novim, internim in eksternim," poudari Bogatajeva in dodaja: "Vsaka vas ima svojo zgodbo. Skupna pa jim je borba za zemljo, za obstoj in identiteto. Poudarek ni na koristih, ampak na identiteti."

Staroselska kulturna dediščina

Karlo Grgič pa je eno od veličin agrarnih skupnosti strnil v stavku: "Vjusu nič nimaš, nič nisi imel in nič ne boš imel. Ampak je naše." V tej, na videz neložični izjavi, se pravzaprav skriva domala vsa veličina agrarnih skupnosti: njihovi člani ne stremijo za dobičkom (čeprav imajo od rabe tudi nekaj koristi, četudi zgolj meter ali dva drv vsako zimo); da nimajo nič več in nič manj od njihovih prednikov

A bolj kot na papirju je pomembno, da se agrarne skupnosti ohranijo v praksi. Toda dejavnikov, ki spodbujajo njihov razpad, je danes zelo veliko. Prevladujejo

in naslednikov, morajo z zemljo gospodariti in upravljati trajnosno. S tem pa seveda ohranjajo naravne vire na zelo dolgo obdobje. Stavek "Ampak je naše" pomeni predvsem možnost zavrniti škodljive vplive in apetite pozidavi ali celo uničenju gmajne, pašnikov in drugih zemljišč.

Prav zaradi tega agrarne skupnosti omogočajo tudi veliko javnih koristi - od blaženja podnebnih sprememb do, denimo, ohranjanja pešpoti, na katere ob privatizaciji javnosti skoraj zagotovo ne bi imela več dostopa. Zaradi vsega tega velja agrarne skupnosti podpreti in jih promovirati, bolje poznati in razumeti ter omajevati dejavnike njihove slabitve in omogočati dejavnike krejitve, meni Bogatajeva. "Zato bom skušala pripraviti vse potrebno za vpis agrarnih skupnosti kot izvirne staroselske dediščine v register kulturne dediščine," je napovedala v Sežani.

Kaj ogroža agrarne skupnosti in zakaj se morajo še boriti

A bolj kot na papirju je pomembno, da se agrarne skupnosti ohranijo v praksi. Toda dejavnikov, ki spodbujajo njihov razpad, je danes zelo veliko. Prevladujejo

zunanji, meni Bogatajeva: Iztrivanje agrarnih skupnosti zaradi apetitov po zemljiščih in zaslužku, saj agrarne skupnosti s svojim trajnostnim načinom upravljanja zaslužek omejujejo, spremembe socialno-ekonomske strukture članov oziroma njihovih naslednikov (ki imajo druge prioritete, skupna zemlja posamezniku ne omogoča preživetja, ne zavedajo se pomena agrarne skupnosti), lega med zasebnim in javnim in nepriznavanje posebnosti agrarnih skupnosti ter usihanje osebnih izkušenj z naravo in skupnim. "Zakonske razmere za delovanje jusov so nemogoče. Zato glede njihove prihodnosti nisem optimist," je na sežanskem posvetu dejal predsednik Agrarne skupnosti Štorje **Jože Benčič**.

A so za nekaj optimizma poskrbeli zamejski jusarji. Najprej Karlo Grgič, ki je opisal njihove bitke za ustavno priznanje staroselskih pravic in položil na srce jusarjem na slovenski strani imeje: "Doseči morate, da se ta zemlja ohrani, da se bo jus lahko organiziral tudi čez 50 let." Nato pa še **Livio Sosti** in **Bogomir Škerlavaj** iz Jusa Opčine, ki je po dolgih letih pravdavanja kot prvi v Italiji lani dosegel pomembno pravno bitko glede ločenega upravljanja jusarske zemlje. •

Število AS po UE pred letom 1948 in po 1993 (več kot 9)

vir podatkov: Urbanč, M., Udovč, A.: Porazdelitev in obseg slovenskih agrarnih skupnosti, 2016, SZU, Ljubljana

